

Regional Features of Folklore Prayers from Western Ukraine in the Six-Volume Edition of Ivan Franko's Folk Paremias

Ihor Hunchyk

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Philareth Kolessa Department of Ukrainian Folklore Studies
Ivan Franko National University of L'viv, Ukraine
Email: hunchyki@gmail.com*

Tatiana Shram

*Student of Applied Linguistics,
National University «Lviv Polytechnic», L'viv, Ukraine
Email: tetiana.shram.fl.2018@lpnu.ua*

Abstract

The article analyzes Western Ukrainian folk prayers from Galicia, which were collected and published in the late nineteenth - early twentieth century by a prominent Ukrainian scientist and writer Ivan Franko in a collection entitled "Galician-Russian folk tales." Attention is paid to the study of regional names of folk prayers, their short paremic form is pointed out. Three main thematic groups of folklore works (individual-protective, family, industrial-economic) and their available varieties are considered. A subgroup of humorous folk prayers and parody prayers in Ivan Franko's records is singled out. Important information about the identity of the performer of these paremic works has been systematized. The geography of the distribution of folk prayers in the historical and ethnographic regions of Western Ukraine, whose affiliation is usually associated with Boykivshchyna, Hutsulshchyna, Podillya, Opillya and Volyn, is raised.

Keywords: folk prayer, paremia, folklore, Ivan Franko, thematic group, region, genre, performer, sacred.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОЛЬКЛОРНИХ МОЛИТОВ ІЗ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ШЕСТИТОМНОМУ ВИДАННІ НАРОДНИХ ПАРЕМІЙ ІВАНА ФРАНКА

Ігор Гунчик

Тетяна Шрам

Анотація

У статті проаналізовано західноукраїнські народні молитви із Галичини, які зібрав та опублікував наприкінці XIX – на початку XX століття видатний український учений і письменник Іван Франко у збірнику під назвою «Галицько-руські народні приповідки». Приділено увагу вивченню регіональних назв фольклорних молитов, вказано на їх коротку паремійну форму. Розглянуто три основні тематичні групи фольклорних творів (індивідуально-охоронні, родинно-сімейні, промислово-господарські) та їх функціональні різновиди. Особливо виділено підгрупу жартівливих народних молитовок і молитов-пародій у записах Івана Франка. Систематизовано важливі відомості про особу виконавця цих паремійних творів, якими були переважно непрофесійні носії оказіонально-обрядового фольклору з числа місцевих галичан переважно старшого віку. Порушено питання географії поширення народних молитовок в історико-етнографічних регіонах Західної України, приналежність яких зазвичай асоціюється з Бойківщиною, Гуцульщиною, Поділлям, Опіллям та Волинню.

Ключові слова: народна молитва, паремія, фольклор, Іван Франко, тематична група, регіон, жанр, виконавець, сакральний.

Фундаментальне видання паремійного фольклору І. Франка «Галицько-руські народні приповідки», над підготовкою якого учений працював упродовж тридцяти років і надрукував в «Етнографічному збірнику» НТШ на початку ХХ століття, – одна із центральних фольклористичних праць у науковій спадщині Каменяра. Високу оцінку цій книзі дав відомий львівський дослідник І. Денисюк, який називав її «шестикнижним корпусом народного мудрослів'я й дотепу», «національною енциклопедією духовності народу і тезаурусом його мови» (Денисюк, 2006, с. 5).

Однією із важливих рис цієї праці, яку досліджував і перевидав франкознавець С. Пилипчук (Франко, 2006, т. 1-3), є те, що її «комплекс наукових принципів, спрямованих на цілісне, стереометричне осмислення приповідкового фонду, вирізнявся глибоким проникненням у жанрову проблематику» (Пилипчук, 2008, с. 170). Окрім традиційних паремійних текстів прислів'їв, приказок та інших жанрових типів приповідок, тут також зібрано і прокоментовано різножанрові утворення магічно-сакрального, або okazіонально-обрядового, фольклору (Гунчик, 2011). Серед них найбільшу увагу І. Франко приділив прокльонам, які він ще називав регіональним і більш уживаним терміном «прокляття».

З-посеред інших магічно-сакральних жанрових «форм народнього вислову» (Франко, 2006, т. 3, с. 487), які включають у себе примовки, побажання, вітання, клятви, замовляння, другою за чисельністю групою в цій праці є українські народні молитви, що становить близько 180 творів. Від інших молитовних творів опубліковані тут зразки відрізняються тим, що переважна їх більшість належать до особливого різновиду, який можна назвати «*молитовками*», тексти яких характеризуються лаконізмом форми, що, власне, тісно зближує їх із пареміями. Тому особлива цінність пареміологічного збірника І. Франка ще й у тому, що він належить до тих небагатьох фахових українських видань, де представлено одну з найповніших добірок регіональних галицьких народних молитовок, записи яких дають змогу бачити, як їх називали безпосередньо самі носії фольклору, які тематичні групи тут побутували, яка географія їх поширення тощо.

На означення регіональних молитовних паремій у збірнику «Галицько-

руські народні приповідки» учений зазвичай користувався кількома поняттями, до яких передусім належить термін «молитва», який має виразне народне походження. Це можна спостерігати завдяки наявності біля більшості приповідок наукових коментарів, у яких відображений фольклористичний «принцип пояснення текстів» Франка-пареміолога (Пилипчук, 2008, с. 163–170). Так, коментуючи фольклорну приповідку «*Дай Боже за життя гріхи спокутувати!*» (Франко, 2006, т. 3, с. 487), учений називає її «звичайною **молитвою** селян, які вірять, що по смерті покути нема, а є тільки кара». Подібні магічно-сакральні утворення іноді могли входити до фольклорного репертуару жебраків. Тому саме із «**жебрацькою молитвою**» вчений співвідносить паремію «*Боже вас борони на кожному поступі, де сі поступите*» (Франко, 2006, т. 3, с. 117). «**Жартливою молитвою**» І. Франко також вважає паремійний текст «*Боже дай добре, та не довго ждати*» (Франко, 2006, т. 3, с. 117).

Чимало фольклорних молитовок у Франковому «корпусі народного мудрослів'я» названо «**набожними бажаннями**». Це стосується таких уснопоетичних текстів: «*Дай Боже, аби все було гоже!*» (Франко, 2006, т. 3, с. 507); «*Що дай Господи, то дай, а від того огнику свійтого оборони й ворога тьижского!*» (Франко, 2006, т. 2, с. 627); «*Дай ти Боже тільки гадки, аби-сь о мні забув!*» (Франко, 2006, т. 1, с. 446) та ін. «Побожне бажанє», очевидно, є виразом, яке запропонував сам І. Франко, адже всі народні молитви, до яких його застосовано у коментарях, походять із різних населених пунктів Галичини. Цей термін своїм словесним наповненням вдало передає ідею звернення до божества, яка присутня у кожній фольклорній молитві.

І. Франко, коментуючи народні молитви, час від часу послуговувався ще одним нейтральним терміном «формула» або «формулка». Його вжито в «Тимчасовій оповістці» на початку першого тому «Галицько-руських народних приповідок», де автор зазначає, що подібні тексти разом із «образовими реченнями, порівняннями, прокляттями, мудрованнями» та іншими приповідками він почав збирати «ще на шкільній лаві» (Франко, 2006, т. 1, с. 17). «Формулою» І. Франко називав календарно приурочені тексти зі звертанням до святого Андрія, які промовляли дівчата під час ворожінь, сіючи коноплі (Франко, 2006, т. 1,

с. 29), а також молитву «*Господи, дай свій час добрий!*», «якою благословиться всяке діло, особливо при знахарстві, ліченню чи заклинанню хороб» (Франко, 2006, т. 1, с. 610). Іноді таку формулу-текст було конкретизовано додатковою «функціональною» характеристикою, наприклад: *відворотна* (Франко, 2006, т. 1, с. 615, 624) або *відвертання* (Франко, 2006, т. 1, с. 610), *подяка* (Франко, 2006, т. 1, с. 719), *привітання* (Франко, 2006, т. 1, с. 525), *побожна* (Франко, 2006, т. 1, с. 615). Крім цих трьох основних термінів, зрідка молитовні паремійні зразки І. Франко ще називав «примівками» (Франко, 2006, т. 1, с. 121).

Вказівки на належність фольклорного тексту до жанру народної молитви в коментарях також містили описові вислови на зразок: «*моляться в часі якогось нещастя...*» (Франко, 2006, т. 1, с. 310); «*молився (молиться) чоловік...*» (Франко, 2006, т. 1, с. 494) (Франко, 2006, т. 1, с. 494); «*моляться Богу...*» (Франко, 2006, т. 2, с. 137); «*просить у Бога...*» (Франко, 2006, т. 1, с. 731); «*вислів подяки Богу...*» (Франко, 2006, т. 3, с. 125). Проте більша частина фольклорних молитов не містила в коментарях відповідних термінів на означення жанру тексту. Цьому І. Франко, очевидно, не надавав особливої ваги, бо, як зазначав у «Додатках і доповненнях» пареміологічного збірника, не мав на меті розрізняти «дійсних приповідок, так сказати моральних сентенцій, від приповідкових або образових речень, проклять, мудровань або передразнень і інших більш або менш усталених народньою традицією форм народнього вислову» (Франко, 2006, т. 3, с. 487).

Добірку фольклорних молитовних творів із зібрання І. Франка складають переважно коротенькі за обсягом народні молитовки. Більших уснопоетичних зразків, формульна наповненість яких значно чисельніша, є всього декілька. До них належать два тексти, які виконували під час дівочих ворожінь на свято Андрія (Франко, 2006, т. 1, с. 29), а також три варіанти поширених в Україні творів до «Пресвятої Покровойки», якими молилися дівчата, щоб вийти заміж і не залишитися дівувати:

– Пресвятая Покровойко,
покрой мою головоюку,

яков таков онучею,
най ся дівков ни мучьію (Колом.)
(Франко, 2006, т. 2, с. 753).

Переважає більшість приповідок першої групи, яка складає основу добірки народних молитов збірника І. Франка, – це фольклорні зразки, що належать до тематичної групи індивідуально-охоронного призначення. Її найбільш чисельним функціональним різновидом є коротенькі тексти-обереги захисного характеру. Сюди належать народні молитовки: щоб уберегтися («*Господи вас хорони тай сохрани*») (Франко, 2006, т. 1, с. 610)); щоб відвернути, не допустити лиха («*Відверни, Господи, все лихо на гори та на дебри!*») (Франко, 2006, т. 1, с. 310)); від недобрих і сердитих людей («*Дай му Боже знанє і опамнетанє!*») (Франко, 2006, т. 2, с. 267)); від страшної пригоди («*Боже борони та відверни!*») (Франко, 2006, т. 1, с. 117)); для порятунку в біді («*Господи ті ратуї!*») (Франко, 2006, т. 1, с. 610)); від наглої смерті («*Не дай Боже смерти без людей*») (Франко, 2006, т. 3, с. 168)), а також від вовків до святого Николая («*Святий Николай, вовки розганяї!*») (Франко, 2006, т. 2, с. 600)).

Популярними на Галичині були також молитовні утворення під час таких «оказій»: за добрий час, початок («*Дай Боже чьис добрий!*») (Франко, 2006, т. 3, с. 391)); щоб отримати Божу ласку, допомогу («*Боже, Боже, най нас твоя ласка споможе!*») (Франко, 2006, т. 2, с. 449)); щоб Бог змилосердився, зжалився («*Помилуй мі Боже, коли ніхто другий не може!*») (Франко, 2006, т. 2, с. 761)); на довгі літа («*Дай ти Боже довгий вік!*») (Франко, 2006, т. 2, с. 29)); із вдячності («*Боже вам ударуй ласку свою свѣжиту!*») (Франко, 2006, т. 1, с. 117)); за успіх і все добре («*Дай Боже, аби все було гоже!*») (Франко, 2006, т. 3, с. 507)); за тілесне і душевне здоров'я («*Боже вам ударуй на тіло здоров'є, на душу спасеніє!*») (Франко, 2006, т. 3, с. 309)); за легкість на душу, на серці («*Дай ти Боже лехкі!*») (Франко, 2006, т. 2, с. 109)).

По одному-два або кілька текстів народних молитовок увійшло до функціональних різновидів: за відпущення, спокутування гріхів («*Відпусти Боже, коли тра борше*») (Франко, 2006, т. 1, с. 119)); щоб

чогось дочекати («*Дай Боже дочекати*» (Франко, 2006, т. 1, с. 725-726)); за ворогів («*Що дай Господи, то дай, / а від того огнику сьвіттого / оборони й ворога тьижкого!*» (Франко, 2006, т. 2, с. 627)); для прославлення Бога («*О Господи милосерний, / слава твоя по всій землі!*» (Франко, 2006, т. 1, с. 615)); за сите життя («*Карай Боже до віка таким хлібом*» (Франко, 2006, т. 2, с. 323)); у дорогу («*Місяцю рогоженьку, / світи нам дороженьку*» (Франко, 2006, т. 2, с. 539)); коли одягають новий одяг («*Дай Боже здорово сходити, / а на друге заробити*» (Франко, 2006, т. 1, с. 121)); від падінь, щоб встати («*Дай Боже впасти і щасливо встати!*» (Франко, 2006, т. 1, с. 395)); на щастя («*Дай Боже щісливо з колачом!*» (Франко, 2006, т. 1, с. 117)); за розум («*Ни дай Боже щістми, а дай розуму*» (Франко, 2006, т. 3, с. 462)) та ін.

Наступні дві тематичні групи народних молитов – родинно-сімейні та промислово-господарські – кількісно «бідніші» на функціональні різновиди. До першої з них належать паремійні утворення любовного характеру, зокрема: щоб побачити уві сні коханого («*Андрію, лен на тя сію: / дай ми Боже знати, / з ким тя буду брати*» (Франко, 2006, т. 1, с. 29)); за милого, коханого («*Помилуй Боже мого милого / тай мене коло нього! / Я гуляю, роскоші маю / за головоньки його*» (Франко, 2006, т. 2, с. 761)); щоб вийти заміж і не лишитися в дівках («*Пресьвятая Покровойко, / покрій мою головойку, / хоч ганчіркою, / щоби не зістала дівкою*» (Франко, 2006, т. 2, с. 753)); за покійника («*Прийми го, Господи, де всі сьвяті праведні сопочивают*» (Франко, 2006, т. 1, с. 615)). Сюди також входять народні молитовки за «приріст» у родині («*Дай Боже гаразд, а гроші будуть*» (Франко, 2006, т. 1, с. 458)), щоб не лишитися вдівцем («*Дав би Бог, аби господареві без жінки в хаті сонце ні сходило, ні заходило!*» (Франко, 2006, т. 3, с. 506-507)) і для відвернення граду («*Град – відверни го Господи / на ліси та на дебри*» (Франко, 2006, т. 1, с. 624)). Тематичну групу промислово-господарських молитовних творів складають такі народні молитви: на багатий урожай («*Дай Боже сто кіп, / де торік був єден сніп!*» (Франко, 2006, т. 2, с. 384)); коли сіють горох, біб, городину («*Господи благослови чужі горохи й боби, тай моїх троє зерен*» (Франко, 2006, т. 1, с. 610)); коли зловили першу рибину («*Дай Боже наперед більше*» (Франко, 2006, т. 1, с. 121)); коли ліплять

пирого (*«Господи благослови:/ з чого хліб, з того пероги»* (Франко, 2006, т. 1, с. 610)).

Галицькі народні молитовки усіх трьох тематичних груп – це переважно безсюжетні апелювативні дво- або трьохформульні фольклорні утворення, які промовляє виконавець у тій чи іншій оказіонально-обрядовій ситуації. Обов'язковими формулами кожної з цих паремій є звернення (Vocativ, Vc) і прохання (Rogativ, Rg). Основу формули звернення складає назва божественного міфологічного персонажа, який виступає своєрідним сакральним покровителем чи подателем допомоги особі, котра до нього апелює. Ним у фольклорних молитовках Галичини може виступати: верховне чоловіче божество – *Бог, Боженько* (*«Оберни сі Боженьку ласков своїов сьвітот на мир християнський!»*) (Франко, 2006, т. 1, с. 132), *Господь, Господонько* (*«Допусти, Господоньку, на нього грім із ясного неба»*) (Франко, 2006, т. 2, с. 45)); календарний святий – *Святий Николай* (*«Святий Николай,/ вовки розганяй!»*) (Франко, 2006, т. 2, с. 600), *Пресвятая Покровойка* (*«Пресвятая Покровойко,/ покрий мою головочку...»*) (Франко, 2006, т. 2, с. 753)); або астральне світило – *місяць* (*«Місяцю рогоженьку,/ світи нам дороженьку»*) (Франко, 2006, т. 2, с. 539)). Базовим компонентом формули прохання є дієслово наказового способу *дай* або інші відповідники: *борони, відверни, рятуй, сохрани, відпусти, хорони* та ін.

Короткі, але водночас змістовні Франкові коментарі до текстів народних молитов дають також змогу з'ясувати загальні відомості про їх виконавців. Ними переважно були непрофесійні або ж ситуативні носії фольклору старшого віку. Конкретну особу з їх числа І. Франко нерідко називав *«чоловіком»*, маючи на увазі людину, чоловіка чи жінку, або ж представника лише чоловічої статі: *«Помилуй мі Боже,/ коли ніхто другий не може!»* *Молиться чоловік, якого ніхто в життю не милує»* (Франко, 2006, т. 2, с. 761)). Виконавцями молитовного твору міг також бути *господар* або *господиня* (*«Господи зароди на злодії тай на Жиди!/ Буде злодіям і Жидам,/ то ще сі лишиш і нам»*). *Приговорюють особливо господині, сіючи та садячи всяку городину»* (Франко, 2006, т. 1, с. 610)) чи *жінка* (*«Дай ми Боже дітину,/ най си відпочину»* (Миан.) *Просить Бога сільська жінка обтяжена ненастанною роботою при*

господарстві; час, який вона перележить у злогах «за заслоною», се для неї пожаданий відпочинок» (Франко, 2006, т. 1, с. 781)).

Іноді в доданих до приповідки відомостях могли міститися вказівки на належність особи до тієї чи іншої соціальної верстви населення, наприклад, *селян* («Дай Господи за життя гріхи спокутувати!») (Берез.) *Звичайна молитва селян, які вірять, що по смерті покути нема, а є тільки кара»* (Франко, 2006, т. 1, с. 645)); до певної вікової групи – *парубка* чи *дівчини* («Дай Боже на весіллю віддячитись» (Сор.). *Коли молодий парубок або дівчина зроблять старшому якусь невеличку прислугу, прим. подадуть води або огню люльки»* (Франко, 2006, т. 1, с. 218)); до роду занять чи промислу – *рибалка* («Дай Боже наперед більше» (Ільк.). *Говорять рибаків зловивши за першим разом якусь рибку, або загалом коли хтось розпочавши діло одержав першу користь»* (Франко, 2006, т. 1, с. 121)), *мандрівник* («Місяцю рогоженьку,/ світи нам дороженьку» (Наг.). *Говорять мандрівці, що йдуть або їдуть при місячнім світлі. Приказка взята з відомої обжинкової пісні»* (Франко, 2006, т. 2, с. 539)). Десять текстів, за свідченнями І. Франка, було записано з репертуару жебраків, яких можна вважати представниками однієї з груп професійних виконавців та носіїв народних молитовок в Україні: «Хлібови спір, а вам дай Боже здоровле!» (Доброс.). *Побожне бажанє, щоб хліба спорилося, множилося. Дякує жебрак, одержавши шматок хліба»* (Франко, 2006, т. 3, с. 348).

Окрім першої групи оказіональних галицьких народних молитовок, у «Галицько-руських народних приповідках» І. Франка уміщено понад сорок творів жартівливих текстів та до десятка молитов-пародій. «Жартливою молитвою» фольклорист називав паремію «Боже, милостив буди мені грішному тай мельничку горішному» (Франко, 2006, т. 3, с. 506). В іншому тексті («Ой Госпідку чорнобривий будь же міні милостивий!») він зазначав про це у коментарях: «із жартливої жебрацької молитви» (Франко, 2006, т. 3, с. 423). На належність відповідної приповідки до різновиду жартівливих народних молитов могли вказувати такі пояснення вченого: «жартливе побожне бажанє» (Франко, 2006, т. 3, с. 507); «жартливе бажанє не добра, а лиха» (Франко, 2006, т. 3, с. 507); «жартливе передразненє молитви» (Франко,

2006, т. 2, с. 762); «жартливе або злобне благословенство» (Франко, 2006, т. 2, с. 234); «примовляють жартливо» (Франко, 2006, т. 1, с. 611); «жартують із сварливих людей» (Франко, 2006, т. 1, с. 310) (Франко, 2006, т. 3, с. 80) та ін. Одне-єдине паремійне утворення «*Духу святий допомагай, з усіх веретін на моє зганяй, а до всіх шиць тай на мою тиць!*» (Франко, 2006, т. 2, с. 105) дослідник означив «гумористичною молитвою» (Франко, 2006, т. 2, с. 105).

У групу молитов-пародій входять переважно фольклорні зразки, у яких зімітовано церковні християнські молитовні тексти «Отче наш» і «Вірую»: «*Отче наш, батько наш кури крав, на під клав, Бога просив, аби всі поносив*» (Франко, 2006, т. 2, с. 649); «*Вірую, зарізав піп кобилу сірюю, а попаде варила, тай фостом сьи удавила*» (Франко, 2006, т. 1, с. 528-529).

Отже, одна з центральних у фольклористичній спадщині вченого пареміологічна праця І. Франка «Галицько-руські народні приповідки» є важливим джерелом і аргументом, яка підтверджує поширення на західноукраїнських землях Галичини, від південної Волині до Бойківщини та Гуцульщини, короткого різновиду молитовних фольклорних текстів, які можна назвати «молитовками». Вони представлені різноманітними функціональними різновидами, що належать до індивідуально-охоронної, родинно-сімейної та промислово-господарської тематичних груп. Серед них можна виділити окремих підвид жартівливих народних молитовок і молитов-пародій. Фольклорно-етнографічні записи зі збірника І. Франка також вказують на поширення в Галичині в ХІХ – початку ХХ століттях народного терміна «молитва», а також містять важливі відомості про особу виконавця, якою були переважно непрофесійні носії паремійного магічно-сакрального фольклору.

ЛІТЕРАТУРА

- Франко, І. (2006). Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, Т. 1-3.
- Денисюк, І. (2006). *Exegi monument...* Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006. Т. 1.
- Пилипчук, С. (2008). Галицько-руські народні приповідки: пареміологічно-пареміографічна концепція Івана Франка. Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка.
- Гунчик, І. (2011). Український магічно-сакральний фольклор: структура тексту та особливості функціонування: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.

